

NADA K L A I Ć, VINODOL OD ANTIČKIH VREMENA DO KNEZOVA
KRČKIH I VINODOLSKOG ZAKONA

Posebna izdanja Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu 9,
Pazin—Rijeka 1988, 143 str.

Svaki ocjenjivač cjelokupnog rada N. Klaić morati će uvidjeti dvije osnovne faze u njezinoj znanstvenoj djelatnosti: njihovo razmeđe u osnovi čini knjiga *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb 1971). Ta je knjiga sinteza ne samo hrvatske ranosrednjovjekovne povijesti, nego i vrhunski rezultat dugotrajnog bavljenja mnogim njenim problemima. Nakon toga, očito je, nastupa faza u kojoj su mnogi rezultati iznošni naprečac, bez dovoljne kritičnosti i utemeljenosti na izvornom materijalu. Ova njena najnovija knjiga (ne i posljednja, jer u pripremi su još dvije), sličnih je osobina.

Kako autorica na početku i sama ističe (7), ovdje izneseni pogledi već su i ranije objavljeni, te je samo poneko novo tumačenje potkrijepila znanstvenim aparatom. Kako su pak njeni radovi bili rijetko podvrgnuti kritici (pogotovo s obzirom na njihovu brojnost), upozoriti ćemo na njena mišljenja koja nisu nova, ali se sada ponovo iznose.

U uvodnom poglavlju (*Politički život Kvarnera od II do XII stoljeća*), autorica je dala svoje viđenje teritorijalno-političkog razvoja šire regije u koju se uklapao i Vinodol. Tražeći korijene kasnije hrvatske organizacije teritorija, Klaićeva ih nalazi u istočnogotskoj Liburniji, oslanjajući se pri tom na rad J. Medinija (*Provincia Liburnia*, Diadora 9, 1980). Po njenu mišljenju, teritorijalna je jedinica Istočnih Gota ostavila svoje tragove sve do početka XII stoljeća, kada se u ugarsko-mletačkim sukobima odvaja otočni od obalnog dijela. Postavlja se pitanje, da li je bilo moguće da kratkotrajna gotska vlast ostavi tako duboke tragove? Nije li potrebno tražiti korijene provincije Liburnije u rimskoj upravnoj podijeli? Tako je, napokon, postupio i sam Medini, inzistirajući na kontinuitetu provincije od osamdesetih godina II stoljeća. Svakako, 12 ili 13 godina, koliko je postojala gotska Liburnija, nije bilo dovoljno, a da se odredi kasnija podjela hrvatskih zemalja na kraljevsku Hrvatsku i Liburniju, odnosno Marku dalmatinsku, koja bi postojala sve do 1115—1116. (39).

Napokon, za samu Marku, a pogotovo za razdoblje ranog srednjeg vijeka, ne možemo dokazati da su kvarnerski otoci, obala od Raše do Karina i Nina, te zaleđe s ličkim županijama, činili cjelinu, bilo administrativnu, bilo vojnu, bilo kulturnu. Stoga je i inzistiranje N. Klaić, bez iznošenja ikakvih argumenata, o istovremenom postojanju tobožnje banske, zatim županijske pa i bizantske Liburnije, bespredmetno. (12—24).

Na to se njeno mišljenje nadovezuje i tvrdnja o presudnom utjecaju Marke dalmatinske na širenje glagoljaštva u hrvatskim zemljama (27—28). U potpunom je neskladu s poznatim izvornim materijalom (zapisnici splitskih sabora, najstariji glagoljski spomenici južne Dalmacije), kao i mogućnostima onog vremena, da bi se upotreba glagoljice razvila u Hrvatskoj tek u drugoj polovici 11. stoljeća, i to na prostoru na kojemu je protureformno svećenstvo moglo djelovati uz podršku političkih vlasti samo kratkotrajno.

U pogledu pitanja doseljenja i porijekla Hrvata N. Klaić je u posljednje vrijeme radikalno izmijenila mišljenje, prihvaćajući stavove L. Margetića u

vezi s datiranjem doseljenja. Tome je pridodala svoje tumačenje putova i razloga hrvatske migracije. Nova je gledišta uvrstila i u ovu knjigu (14), spominjući doseljenje karantanskih Hrvata početkom IX stoljeća. Nije potrebno ovom prilikom pobijati takvo gledanje, jer je to već, po našem mišljenju vrlo uspješno, učinio P. Štih (Zgodovinski časopis). Valja ipak napomenuti, da ovom prilikom N. Klaić iznosi i sasvim novu tvrdnju, naime da su Avari već u ratnom pohodu 596. stigli do Salone i oteli je carstvu, koje više nije bilo u mogućnosti vratiti grad pod svoje okrilje (13). Za to, međutim, autorica ponovo ne iznosi nikakve argumente.

Originalno je, i ponovo neargumentirano, i njezino viđenje odnosa Hrvata (odnosno Slavena) i Avara. Autorica smatra da su Avari ne samo imali vrhovnu vlast nad Slavenima sve do jadranske obale, nego da su te krajeve i nastavali. U nedostatku dokaza, jednostavno proglašava arheologe nekompetentima da sudjeluju u raspravi o najranijoj hrvatskoj povijesti, jer ne raspoznaju materijal kojim se služe. Stoga nisu bili u stanju shvatiti, da je groblje u Ždrijacu kod Nina avarsko, a ne hrvatsko (18). Na ovakve argumente doista nije potrebno odgovarati, jer se temeljitom radu J. Beloševića o Ždrijacu gotovo i nema što dodati (Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća, Zagreb 1980). Belošević navodi samo rijetke avarske predmete među grobnim nalazima i tumači ih, vjerujemo ispravno, kao plijen iz borbi Hrvata s Avarima.

Lociranje Vele (Bijeleske) ili poganske Hrvatske u Liku, odnosno njena identifikacija s banskim Hrvatskom, također nema osnova u izvorima. Podaci u *De administrando imperio* možda nisu dovoljno jasni za točno smještanje te zemlje, ali ne ostavljaju nikakve mogućnosti za ovakvo zaključivanje (19).

Neuvjerljiva je i tvrdnja da prior i biskup Osora nisu htjeli priznati vlast Petra II Orseola, utemeljena izgleda samo na činjenici da Ivan Đakon ne spominje njihovo polaganje zakletve duždu, iako jasno govori o tome kako su tu zakletvu položili svi stanovnici otoka (23). Autorica se pita zašto je duždeva mornarica pristala najprije na Osor, smatrajući da je to bio nužan oblik pritiska na nepokorne poglavare Donje Dalmacije. Odgovor je svakako mnogo jednostavniji: jasno je da je dužd pristao u prvoj postaji na putu iz Pule u Zadar, slijedeći sigurniji vanjski put preko Kvarnera.

Da bi potkrijepila svoj sud o nepokornosti kvarnerskih otoka Orseolima, olako proglašava zakletve iz 1018. godine falsifikatima samo stoga što se nisu sačuvale u originalu, nego tek u kasnijim prijepisima. Također je mišljenja da je jedini tribut što su ga gradovi mogli plaćati Orseolima onaj iz IX stoljeća, dakle novčani, pa bi i to bio dokaz o nevjerodostojnosti ugovora po kojemu se tribut plaća u naturi (24). To očito nisu argumenti koji bi bili dovoljni da se pobije autentičnost zakletve i tako dovede u sumnju odnos kvarnerskih otoka i Venecije. U prilog svojoj tvrdnji autorica je mogla navesti klauzulu po kojoj se Rabljani obvezuju plaćati danas u svili, što je doista neobično za 11. stoljeće, vrijeme kada se svila ne proizvodi nigdje izvan carskih radionica. No, i to je samo slaba indicija, jer se postavlja pitanje zašto se slično podavanje ne spominje i za druga dva otoka, odnosno, zašto bi u falsifikat XIV stoljeća bila uvrštena svila, čiju proizvodnju ne možemo dokumentirati na Rabu prije XVI stoljeća?

Među ustaljenim tumačenjima N. Klaić, na stranicama se ove knjige ponavlja i ona o Zvonimiru kao prvom hrvatskom vladaru koji je uspio zavladati dijelom Dalmacije (25, 28). Tome se, međutim, protivi previše dokaza o vla-

davini Petra Krešimira IV nad nizom dalmatinskih gradova (među ostalim i Raba), a da bi baš svi bili rezultat falsificiranja u kasnijim stoljećima. Najnoviji rad N. Jakšića o posjedima samostana Sv. Krševana u Diklu (Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 25 (12), 1985/6) pruža još jedan čvrsti argument u prilog mišljenju da je barem u vrijeme Petra Krešimira Dalmacija potpadala pod vlast hrvatskog vladara.

Rasprava o tome, koji je vladar bio zarobljen pod Rabom u bici s Normanima, može se, uz današnje poznavanje izvora, svoditi samo na puko nagađanje, pa je nemoguće braniti pretpostavku da je to bio baš Zvonimir (32). Još je manje opravdano ići dalje i tvrditi da su Normani postupali po papinu nalogu, kako bi Grgur VII mogao zarobljenog Zvonimira vratiti na hrvatsko prijestolje kao svog vazala.

Ništa manje sporno nije i autoričino viđenje zbivanja na prijelomu XI i XII stoljeća, u vrijeme dolaska Arpadovića u Hrvatsku. Za primjer njenog načina analiziranja izvora i stvaranja zaključaka, može poslužiti slijedeća tvrdnja:

»Naime, više je nego vjerojatno da je Zvonimirova smrt dočekanu u Marci dalmatinskoj s velikim olakšanjem u tom smislu da su se »Dalmatinci« napokon mogli osloboditi 'lavljeg zagrljaja' s Hrvatima i preostalim Dalmatincima s kojima ih je Zvonimir prisilno vezao svojom krunidbom. Oslobodili su se dakle *jarma i postali slobodni!* Vrlo je karakteristično da su tu slobodu jednako željno dočekali stanovnici otoka i susjednog kopna, dakle i *Vinodolci!* Njima je interregnum u preostaloj Hrvatskoj i Dalmaciji došao u pravi čas kao izvanredna prilika da ne priznaju nijednoga vladara.« (39).

Autorica govori o velikom olakšanju u Marci dalmatinskoj s kojim je dočekanu vijest o Zvonimirovoj smrti, iako o tome nemamo baš nikakvih izvora. Naglašava, dapače, da su slobodu jednako željno dočekali i Vinodolci, iako se o sudbini Vinodola u tom prijelaznom razdoblju zna još manje nego o otocima. Točnije, ne zna se ništa. Ne zna se, jesu li Hrvati u Primorju priznavali vlast nekog vladara ili ne, pa se ne može tvrditi ni jedno, ni drugo. Vjerojatnije je, ipak, da su pristajali uz Ugre, sudeći prema vijestima iz Života Sv. Kristofora. Napokon, čemu u jednom znanstvenom djelu tvrdnje o *jarmu i lavljem zagrljaju?*

Valja ovdje upozoriti na još jedno pojednostavljeno mišljenje N. Klaić, koje se odnosi na pravni položaj pojedinca i njegovu ulogu u životu srednjega vijeka. Autorica ističe da se ljudi nisu dijelili po bogatstvu, jeziku ili boji kože, nego samo po tome kojoj su sudskoj zajednici ili jurisdikciji pripadali. (8). Iako je nesumnjivo nadležnost ovog ili onog suda imala važnu ulogu u životu svakog pojedinca, određujući u izvjesnoj mjeri stupanj njegove slobode, ipak se društvo dijelilo po mnogo raznovrsnijim kriterijima, među kojima novac i etnička pripadnost nisu imali malu ulogu. Stoga je nemoguće braniti ocjene poput ove:

»To je taj divni mediteranski slobodni svijet koji i najneznatnijem težaku omogućuje da se vlastitim trudom podigne do najuglednijeg člana općine... « (8).

Teoretski, gledajući samo gole pravne norme, to je i bilo moguće. Pitanje je samo, možemo li to ilustrirati i jednim jedinim konkretnim primjerom? Iako je općinsko uređenje, radilo se o dalmatinskom gradu, slavonskoj varoši ili seoskoj općini, pružalo više slobode, ono nipošto nije bilo tako idealno

kakvim ga prikazuje N. Klaić. Pravna jednakost (a i ta nije bila uvijek potpuna) uzimala bi pred stvarnim nejednakostima što ih je život nametao kroz porijeklo, imutak, zvanje ili zdravlje.

Autorica proglašava općinu isključivom baštinom antike, pri čemu problemu općina pristupa očito formalistički. Različiti tipovi općinskog uređenja imaju svoje korijene ne samo u antičkom svijetu, nego i u slavenskim i germanskim općinama.

U daljnjem tekstu N. Klaić govori o prelasku Krčkih knezova na kopno, odnosno o njihovu stjecanju Modruša i Vinodola, te napokon analizira vinodolsko društvo koristeći se tekstom zakona. U čitavom tom dijelu knjiga nema, međutim, ništa bitno novoga.

Ocjenjujući ukupan dojam knjige, moramo istaći kako upada u oči, da u popisu literature nema radova objavljenih nakon 1980, s izuzetkom tri priloga same N. Klaić, od kojih su dva u tisku, te po jednog rada A. Badurine i L. Margetića. Iako piše npr. o Rabu, nije uzela u ruke *Rapski zbornik* (Zagreb 1987), u kojemu su objavljeni radovi sa skupa održanog još 1984. Površno poznavanje novije literature i ishitreno zaključivanje doveli su do toga, da će se od ove knjige malo toga moći upotrijebiti. Tim prije, što je ono vrijedno (analiza vinodolskog društva) objavljeno već ranije u nekim drugim njenim radovima.

Knjiga je popraćena brojnim kartama i bogatim ilustrativnim materijalom. Na kraju su sažetak na talijanskom i šturi popis literature. Nema nikakvih indeksa, što je svakako veliki nedostatak.

Neven Budak

JAKOV G E L O, DEMOGRAFSKE PROMJENE U HRVATSKOJ OD 1780. DO 1981. GODINE

»Globus«, Zagreb, 1987.

Objavljujući knjigu »Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine« izdavačka kuća »Globus« napravila je nedvojbeno dobar potez jer je posvetila pažnju jednoj, na globalnoj razini izuzetno važnoj temi, a uz to i obogatila prilično oskudnu ponudu naslova iz ove problematike.

U tom radu autor je obradio kompleksnu demografsku temu koja se istodobno tiče suvremene i povijesne demografije. Priči zamašnom istraživačkom zadatku kakav je razvoj stanovništva Hrvatske u vremenskom rasponu od dva stoljeća, može samo onaj autor kojemu je cilj istinska znanstvena pobuda. U spomenutu ocjenu uvjerava nas autorovo teorijski utemeljeno istraživanje, metodologija rada, znanstvena procjena i ocjena relevantnih demografskih podataka pa čak i ponekad primijenjena toliko potrebna — kako sam autor ističe — »sloboda logike onda kad gotovo nikakvih fakata nema«. Jer, valja znati da u ishodišnoj vremenskoj točki pred autorom ne stoji samo demografski prilično zatamnjeno protostatističko doba, već difuzan i veoma nestalan pojam stanovništva. Osim toga, teško je u ovako dugom razdoblju istražiti promjene demo-

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 21

ZAGREB

1988.

RADOVI	VOL. 21	str. 1—296	Zagreb 1988.
--------	---------	------------	--------------

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 4.000 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

R A D O V I 2 1

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Davor

ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajeva 15, Zagreb

BERTOŠA SLAVEN, student, Filozofski fakultet, Zagreb

BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet, Zagreb

ČORALIĆ LOVORKA, student Filozofski fakultet, Zagreb

JELIĆ-BUTIĆ dr. FIKRETA, Institut za radnički pokret, Zagreb

JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

KARAMAN dr. IGOR, Ružmarinka 5, Zagreb

LUČIĆ dr. JOSIP, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

MATICKA dr. MARIJAN, docent Filozofski fakultet, Zagreb

MIJATOVIĆ ANĐELKO, profesor, Susedgrad, Zagreb

MIROŠEVIĆ mr. FRANKO, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu Zagreb

OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

SEKULIĆ ANTE, prof. Zagreb

VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

WOJTISKA HENRYH, Varšava, Poljska

ŽIVKOVIĆ dr. PAVAO, Filozofski fakultet, Zadar
